

VINCENT HUNINK

Veelvormige monsters.

De
Drakoon

in de klassieke oudheid

Veel motieven in de westerse kunst en cultuur gaan terug op de klassieken. De literatuur, beeldende kunst, godsdienst en mythologie van de Grieken en Romeinen vormen rijke bronnen van verbeelding, waaruit ook in later eeuwen dankbaar is geput. Maar wie op zoek gaat naar klassieke modellen en voorlopers van draken, komt al snel in verwarring.

Het Nederlandse woord 'draak' gaat via het Latijnse *draco* direct terug op het Griekse woord *δράκων* (*drakoon*). Dat doet vermoeden dat er een soortgelijk concept aan ten grondslag ligt als bij ons. De *Van Dale* omschrijft 'draak' in de zin van monster als volgt: 'Fabelmonster, verschrikkelijk om aan te zien, voorgesteld als een gevleugelde, vuurspuwende slang, of als een geschubd dier met een kam, twee of vier klauwen, een spitse tong en een lange staart, gewoonlijk als bewaker van schatten, heilige plaatsen, enz.' Dat is een relatief ruime definitie, die al gauw beelden oproept van allerlei soorten motieven uit de antieke mythologie. De Pytho van Delphi, Medusa, de vreeswekkende bewaker van het Gulden Vlies, de 'drakenwagen' van Medea.

De klassieke traditie levert monsters op in alle soorten en maten. Maar ei-

Hercules doodt de draak Ladon. Prent van Simon Frisius naar een ontwerp van Antonio Tempesta, 1610-1664

genlijk juist niet precies in de maat van het concept 'draak'. Het idee van een vreeswekkend, geschubd of gevleugeld, vuurspuwend monster lijkt in het westen vooral iets van de vroegchristelijke en middeleeuwse fantasie. Wat de Grieken aanduiden met drakoon en de Romeinen met draco is iets anders.

Dat blijkt onder meer uit een recent verschenen studie naar dat antieke begrip door Daniel Ogden. Deze Engelse geleerde heeft alle gevallen van *drakontes* in de hele klassieke kunst en literatuur in kaart gebracht en beschreven, een duizelingwekkend geheel. Zijn boek begint uiteraard met een nadere begripsbepaling. Voor de argeloze lezer maakt dat de verwarring helaas nog groter: de Grieken duiden met drakoon niet alleen fabelmonsters aan, maar ook echt bestaande dieren, namelijk grote slangen. Het begrip dekt aldus een breed spectrum van concepten, van slangen die echt in de natuur voorkwamen tot allerlei soorten serpentes van bovennatuurlijke grootte en krachten. Ogden onderscheidt daarbij in eerste instantie serpentes uit grote mythologische gevechten, wezens verbonden met de onderwereld of met verhalen rondom gedaanteverandering (metamorfose), bewakers van kostbaarheden uit naam van goddelijke machten, dragers van voortekenen en voorspellende dromen, rituele figuren en grillig gevormde decoratieve motieven op wapens. De grenzen lijken rijkelijk vaag. Bovendien worden veel antieke dracontes beschreven of uitgebeeld als wezens die ook iets menselijks hebben of verwantschap vertonen met andere dieren, zoals leeuwen. We kunnen dus eigenlijk niet eens spreken van een speciale categorie 'slangen'. Daarbij komt nog, ten slotte, dat antieke teksten vaak heel summier zijn over dracontes, terwijl ze ook lang niet allemaal zijn afgebeeld op bijvoorbeeld Griekse vazen. Van een aantal legendarische monsters is het daarom moeilijk vast te stellen hoe ze door Grieken en Romeinen precies werden voorgesteld.

Herakles tegenover monsters Het antieke materiaal maakt wel duidelijk dat er in ieder geval een soort drakoonbasisverhaal te vertellen is. Vaak vertonen mythen een min of meer gelijk schema, waarin alles draait om de strijd van een veelal mannelijke held met een drakoon. Eerst is er sprake van een vreeswekkend monster, dat onoverwinnelijk lijkt. Dan komt de held ten tonele, die heftige strijd levert tegen het monster en het uiteindelijk weet te verslaan, vooral met kracht en geweld, soms ook met vergif of list en bedrog.

Als voorbeeld kan hier de archetypische Griekse held Herakles (Hercules) dienen. Onder de vele verhalen die over hem worden verteld, zijn er verschillende met dracontes. De kleine Herakles begint met zijn heroïsche daden feitelijk al heel vroeg, letterlijk in de wieg. De held is verwekt door niemand minder dan de oppergod Zeus. Die heeft geslapen met Alkmene, in de gedaante van haar echtgenoot Amphitryon. Zoals vaker leidt dat tot scheve ogen, niet alleen bij Amphitryon, maar vooral bij Zeus' echtgenote, de oppergodin Hera. Eerst probeert zij

de bevalling op allerlei manieren te dwarsbomen, maar als dat niet lukt en Herakles geboren is, zint zij op wraak. Zij stuurt twee drakontes op de baby af. Maar de kleine weet al direct van wanten en slaagt erin de twee monsters met zijn blote handen te wurgen. Volgens een beschrijving bij de hellenistische dichter Theocritus (Idylle 24) vertonen de beesten zwarte kronkelingen, straalt er 'een kwalijk vuur' uit hun ogen en spuwen ze gif. Het gaat dus niet om alledaagse adders, al zijn het ook weer geen typische draken.

Bij die prille, postnatale strijd blijft het natuurlijk niet. Herakles groeit voorspoedig op in Thebe en verricht op zijn achttiende zijn eerste officiële heldendaad: hij doodt een leeuw die rond de stad huishoudt, na vijftig dagen op het dier te hebben gejaagd. Dit patroon herhaalt zich in tal van variaties gedurende zijn verdere leven. Een paar maal gaat het daarbij opnieuw om drakontes. Bijvoorbeeld als deel van de beroemd geworden twaalf 'werken' van Herakles: een serie nagenoeg onmogelijke opdrachten die de held krijgt opgelegd van de Myceense koning Eurystheus.

Onder de te bestrijden monsters is de Hydra van Lerna, een drakoon met vijf of meer koppen (sommige auteurs spreken van een honderdtal). Het lijkt onbegonnen werk voor de held om het wezen te bestrijden, want uit elke afgehakte kop komen twee nieuwe koppen. Maar met hulp van zijn neef Iolaos schroeit Herakles met behulp van brandende stukken hout de wonden dicht – een fraaie combinatie van bruto geweld en creatief, praktisch denken. Opvallend is verder dat het monster niet zozeer vuur spuwt als wel zelf het slachtoffer wordt van vuur. Omgekeerd verwijst de naam ervan ondubbelzinnig naar water: *hydra* is het Griekse woord voor waterslang. Als de Hydra geveeld is, doopt Herakles zijn pijlen in het giftige lijf van het monster, waardoor ze bovennatuurlijke krachten krijgen: Herakles' pijlen zullen ongeneeslijke wonden veroorzaken.

In de serie 'werken van Herakles' staat de Hydra naast andere gruweldieren als de leeuw van Nemea, de hinde van Keryneia, de vogels van het Stymphalosmeer en de stier van Kreta. In alle gevallen weet de held de moeilijkheden te boven te komen en eindigt hij als winnaar. Dat is ook het geval bij het elfde van de twaalf werken. Herakles moet naar het westen van Afrika om de gouden appels van de Hesperiden, dochters van Atlas, te halen. De kostbaarheden liggen daar in een tuin, goed bewaakt door een honderdkoppige draak, die volgens een antieke tekst Ladon heet. Over Herakles' werkwijze om Ladon te bestrijden bestaan verschillende versies. Volgens sommigen heeft hij de draak met zijn knots botweg de schedels ingeslagen. Andere bronnen vermelden dat hij te werk ging met gif of het monster afleidde met lekker eten. Maar er zijn ook auteurs die zeggen dat hij de appels liet weghalen door Atlas. Hoe het ook zij, Ladon had in alle gevallen het nakijken.

Een meerkoppig monster dat een schat bewaakt komt al aardig in de buurt van een echte draak. Toch blijven elementen als vuur of gif spuwen in het geval van Ladon onvermeld en zijn ze nergens afgebeeld.

Cadmus en de draak,
560-550 voor Christus

CADMUS EN DE DRAKENTANDEN

Toen Zeus het mooie meisje Europa had ontvoerd, kwam haar broer, Cadmus, vanuit Fenicië naar Griekenland om haar te zoeken. Maar van Apollo kreeg hij opdracht om een kalf achterna te gaan: waar het dier ging rusten moest hij een stad stichten. Dat gebeurde op de plaats van het latere Thebe. Cadmus wilde de jonge koe offeren aan Athene en zond zijn mannen uit om water te halen bij een bron. Die bron werd bewaakt door een draak in opdracht van oorlogsgod Ares. De draak doodde Cadmus' mannen maar moest dit zelf ook bekopen met de dood: Cadmus sloeg hem zijn kop in met een rotsblok of, volgens een andere lezing, met een zwaard. Athene droeg hem op de tanden van de draak in de grond te zaaien. Daaruit ontsprongen al snel Gezaaide Mannen. Cadmus werd bang van ze en gooide stenen in hun midden. In verwarring daardoor vochten ze met elkaar, tot er vijf overbleven. Die vijf bleven Cadmus levenslang trouw. Cadmus zelf moest acht jaar dienst doen aan Ares ter compensatie van de gedode draak. Daarna beleefde hij nog vele avonturen. Aan het eind van een bewogen leven werd hij samen met zijn vrouw Hermione veranderd in een *drakoon*.

Hercules als baby in
gevecht met de slang,
100-200

CE TIA
HO BONI
V LANCE

Een laatste drakoonachtig wezen in verband met Herakles is voor hem eigenlijk een soort tussendoortje tussen twee ‘echte’ werken in. Als Herakles terugkeert uit het land van de Amazonen, waar hij de gordel van koningin Hippolyte heeft bemachtigd – zijn negende werk – belandt hij in Troje. Die stad zucht onder de schrik en dreiging van een gruwelijk zeemonster waaraan de koning zijn dochter Hesione wil offeren. Herakles laat het zover niet komen: hij doodt het gedrocht en redt de koningsdochter, om daarna voort te snellen naar zijn tiende grote werk. Het zeemonster wordt in de bronnen veelal aangeduid als een *kètos*, een gangbaar Grieks woord voor een groot zeedier, zoals een dolfin of walvis, of zeemonster. Maar beschrijvingen en afbeeldingen van het wezen in kwestie suggereren toch iets slangachtigs, met flitsende ogen, rijen tanden en een lange staart. Een soort drakoon dus, maar dan in de vorm van een waterwezen.

Apollo doodt de python in Delphi

Het geheel aan verhalen rondom de grote held Herakles staat niet op zichzelf. Het zou aan te vullen zijn met vergelijkbare verhalen rondom andere grote Griekse mythologische helden, zoals Theseus en Perseus, die weer andere monsters bestrijden en overwinnen.

Zulke verhaalcomplexen laten duidelijk zien hoe vaag de grenzen zijn tussen de verschillende soorten monsters en hoe moeilijk het is om ‘draken’ te rubriceren of zelfs maar aan te wijzen. De Grieken hebben geen duidelijk concept van ‘draak’ in de strikte, moderne zin van het woord. De antieke fantasie gaat nog alle kanten op in het voorstellen van monsterlijke, bovennatuurlijke wezens. Daarin staan drakontes naast andere wezens, die deels vergelijkbare verhalen opleveren, zoals gevaarlijke beren of leeuwen, de hellehond Kerberos of mysterieuze maar evengoed bedreigende sfinxen.

De vurige chimaera De Griekse mythologie laat dus een veelheid aan onderling sterk verschillende drakontes en andere woeste wezens zien. Natuurlijk is het toch mogelijk om op zoek te gaan naar een soort voorlopers van de laatantieke en middeleeuwse draken in engere zin. Je kunt dan inzoomen op bepaalde typische drakeneigenschappen, zoals hun behuizing of functie. Zo zijn er Griekse drakontes die in holen liggen te waken over schatten. Ik noemde al de bewaker van de gouden appels van de Hesperiden in het verre westen en die van het Gulden Vlies in het verre oosten.

Zeus gooit een bliksemflits naar Typhon, ca. 550 voor Christus

Om nog een Romeins voorbeeld hiervan te noemen: in de roman *De gouden ezel* van de Romeinse auteur Apuleius (eind tweede eeuw na Christus) staat het mythologische verhaal van de god Amor en het meisje Psyche. Als Psyche een reeks onmogelijke opdrachten krijgt van de godin Venus, moet zij onder meer water bemachtigen dat van een onmetelijk hoge, onbegaanbare bergtop stroomt. Dat is ook moeilijk vanwege speciale bewakers: ‘En kijk, links en rechts kropen grimmige draken vanuit de holle stenen tevoorschijn, de nek gerekt, de ogen

waakzaam opengesperd, de pupillen op wacht voor een nimmer aflatend toezien' (*De gouden ezel* 6,14). Veel details horen we niet over deze fabelwezens, maar ze liggen minstens op wacht om iets kostbaars, in dit geval water, te bewaken.

Ook andere elementen uit de traditie zijn naar voren te halen, zoals draakontes met vleugels of een lange staart of wezens die mensen kunnen doden alleen door hen aan te zien. Maar een van de markantste elementen in het concept 'draak' is toch wel vuur, voornamelijk in de typische drakeneigenschap van vuur spuwen. Daarom wil ik tot slot aandacht besteden aan enkele Griekse mythologische figuren die over dat vermogen lijken te beschikken. Vooral zij kunnen misschien gelden als antieke voorlopers van draken.

Een van de oudste en bekendste is het fabelwezen Chimaera, waarvan de vroegste beschrijving voorkomt in Homerus' *Ilias*. Het betreft een merkwaardig, vuurspuwend monster, dat verslagen moet worden door de mythologische held Bellerophon, die daartoe opdracht krijgt van de koning van Lycië. Opnieuw is hier dus het vaste verhaalpatroon te zien van een held die zich voor een grote uitdaging gesteld ziet en het gruwelijke fabelwezen uiteindelijk overwint. Interessanter dan dat verhaal zelf is de Homerische beschrijving van de Chimaera: 'Allereerst gaf hij hem bevel de kolossale Chimaera te doden. Een telg van de goden was zij, niet van de mensen. Van voren een leeuw, van achter een drakoon, in het midden een geit, en zij briede een vreselijke kracht van brandend vuur uit. Haar doodde hij, vertrouwend op de tekens van de goden' (*Ilias* 6,179-183).

Toegegeven, een gedetailleerd portret is het niet, en Homerus biedt de lezer ook niet veel ruimte om zich in te leven in het gebeuren. Maar in andere bronnen horen we amper meer en de bewaarde afbeeldingen van de Chimaera volgen eigenlijk allemaal getrouw de klassieke beschrijving. Die roept intussen ook een paar vragen op. Hoe moeten we ons dit drievoudige vrouwelijke wezen eigenlijk voorstellen? Meestal wordt het zo uitgelegd dat ze een soort leeuw is, op vier poten, met een lange slang als staart en op het middendeel een geitenkop. Zo ziet de Chimaera er althans uit op een bekend Etruskisch bronzen beeld (vierde eeuw voor Christus). De Homerische woorden zouden in principe ook andere uitbeeldingen toelaten, bijvoorbeeld van een wezen dat achter geen poten heeft en echt een reptiel is, en in het midden geen geitenkop bezit maar echt het lijf van een geit. Maar zo werd de Chimaera in de Oudheid toch niet voorgesteld. De grootste vraag is uit welk lichaamsdeel de Chimaera eigenlijk vuur spuwte. Uit die middelste geitenkop? Of, veel stoerder maar ook minder exotisch, aan de voorkant uit de leeuwenmuil? Of misschien uit alle drie de delen van haar lijf? De latere antieke bronnen spreken elkaar hierover tegen, wat de droeve conclusie oplevert dat uitgerekend dit markante 'drakendetail' van de Chimaera onduidelijk blijft.

Erger nog, deze Chimaera slaat al met al zo'n slecht figuur dat ze nauwelijks kan gelden als een geducht monster. Daniel Ogden spreekt een beetje meewarig over haar: met die geitenkop is de Chimaera eerder belachelijk dan vreeswekkend.

**Chimaera, ca. 400
voor Christus**

Wat overigens wel weer kan verklaren waarom de Grieken haar relatief vaak in de beeldende kunst hebben verwerkt. Voor een wezen waarom je moet lachen is nu eenmaal meer publiek dan voor een monster.

Hard tegen hard: Typhon Iets meer indruk maakt een andere mythologische draakachtige figuur, genaamd Typhon of Typhoeus. Hij is een honderdkoppig, slangvormig monster, voortgekomen uit Aarde en Tartarus, dat na Zeus' overwinning op de Titanen en Giganten wraak voor hen wil nemen en de strijd aanbindt met de oppergod zelf. Een gevecht van kosmische proporties, dat in de Griekse literatuur op veel plaatsen kort staat vermeld of aangeduid. Natuurlijk, Typhon legt het af tegen de machtige god, maar in de strijd gaan ze eerst wel flink tegen elkaar tekeer. De vonken spatten ervanaf, met een vuurspuwende Typhon die uiteindelijk door Zeus' bliksem wordt geveld. Hij wordt gevangengezet onder de Etna, waar hij ondergronds nog lang doorgaat met zijn vuur en geweld.

Ook deze Typhon lijkt echter niet op een draak zoals een moderne lezer of kijker zich die voorstelt. Vaak is minstens Typhons bovenlichaam mannelijk en is zijn kop die van een satyr. Vleugels heeft hij niet, slangenkoppen op zijn schouders of elders op zijn lijf, waaruit bovendien allerlei dierengeluiden voortkomen, wel. En uit alle ogen flitst vuur, dat dan weer wel.

Zijn reptielentrekjes en het vuur doen denken aan een draak, maar al met al zou je Typhon eerder kunnen omschrijven als een variant op het type 'grote reus' of Titaan. Literaire beschrijvingen, zoals bij Hesiodus (*Theogonie* 820-868) en Aeschylus (*Prometheus* 353-374), benadrukken vooral zijn strijd en verzet tegen de oppergod en de vulkanische verschijnselen in de wereld als hij eenmaal is verslagen. Daaruit spreekt een culturele belangstelling die breed en in zekere zin ongericht is.

Bij de Grieken en Romeinen is er nog geen fascinatie voor draken volgens een vast, sprookjesachtig stramien: hun fantasiewereld wordt bevolkt door monsters die groot en vooral veelvormig zijn. En die soms nog ongegeneerd een gooi doen naar de hele wereld.

Aardewerken drinkbeker in de vorm van een zeedraak, 400-300 voor Christus

LITERATUUR

Daniel Ogden, *Drakōn; dragon myth and serpent cult in the Greek and Roman worlds*, Oxford University Press, Oxford 2013.

